

K.C.S.E 2009 KISWAHILI KARATASI YA 102/3

1. RIWAYA

UTENGANO: *S.A. Mohamed*

Swali la lazima

“Katu asingajitia kibubui na kutanga na njia. Lo, kachoshwa na shimiri za baruti anazoshindiliwa mweni mwake.”

(a) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)

(b) Taja na ufafanue tamathali ya usemi iliyotumika katika dondoo hili. (alama 4)

(c) Eleza umuhimu wa kisa kinachorejelewa na dondoo. (alama 4)

(d) Kwa kurejelea matukio mengine katika riwaya ya *Utengano*, fafaua maudhui mawili yanayoashiriwa na dondoo hili. (alama 8)

2. USHAIRI

Jibu swali la 2 au la 3

Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata:

KIBARUWA: *Abdilatif Abdalla*

Kwenye shamba hili kubwa asilani hakunyi myuwa!
Ni kwa mitilizi ya jasho langu ndiyo kunweshwezewa
Kwenye shamba hilo kubwa sasa imeshaiva kahawa
Na bunize ni matone ya damu yangu niliyotowa
Ndipo mte ukatipuza!

Buni hiyo itakaangwa buni hiyo itapondwapondwa
Buni hiyo itasagwa na buni hiyo itafyondwafyondwa
Bali itabaki nyeusi kama ngozi yangu Kibaruwa

Waulize ndege kwa nyimbo nyanana watutumbuizao
Iulize na mtio kwa furaha maji itiririkao
Uulize na upepo mkali kwa ghadhabu uvumao

Viulize: Ni nani araukaye na mapema kuzitema mbuga na kuzilaza?
Viulize: Ni nani akweaye minazi tangu kuchapo hadi lingiapo giza?
Viulize: ni nani abebeshwaye mizigo hadi maungo yakageuka shaza?
Halafuye hana faida moja apatayo wala malipo yanayotosheleza -
Isipokuwa kusundugwa na kutupiwa matambara na vyakula vilivyooza?
Viulize: Ni nani huyo ni nani!

Viulize: Ni nani ayalimaye mashamba na kuyapaliliya?
Na mimea kochokocho ikajaa kwa uzito ikajinaniya?
Hatimaye nani atajirikaye mali yakammiminikiya
Akaota na kitambi kama mja mzito wa miezi tisiya
Na akaongeza magari na wanawake kutoka na kuingiya?
Viulize: Ni nani huyo ni nani!

Na hao ndege kwa nyimbo nyanana watutumbuizao
Nayo hiyo mito kwa furaha maji itiririkao
na huo upepo mkali wenye ghadhabu uvumao
Vyote hivyo vitatu vitakujibu kwa umoja wao:
"Ni Kibaruwa Manamba ndiye mtendaji hayo!"

- (a) Eleza dhambiira ya shairi hili (alama 2)
- (b) Kwa kutoa mifano, eleza aina mbili za idhini ya kishairi alizotumia mshairi (alama 4)
- (c) Kwa kurejelea ubeti wa tatu taja na ueleze tamathali ya usemi na mbinu ya kimuundo iliyotumika. (alama 4)
- (d) Huku ukitoa mifano, eleza kwa kifupi mwelekeo wa mshairi kuhusu vibarua. (alama 4)
- (e) Andika ubeti wa tano katika lugha ya nathari. (alama 4)
- (f) Onyesha utata wa maana katika matumizi ya **Kibaruwa Manamba**. (alama 2)

3. Soma shairi hili kisha ujibu maswali yanayofuata:

Kila Mchimba Kisima

Musa Mzenga

- 1 Tenda utendapo tendo, tendo tendo kwa hekima,
Liandamane mwenendo, sawa na yako kalima,
Kalima yenye upendo, kufurahisha mtima,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.
- 2 Utendapo la faraja, tendo ni yako salama,
Ya kukupa kila tija, na ushindi wa daima,
Upate njema daraja, duniani na kiyama,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.

- 3 Utendapo la miuja, tendo ni yako nakama
Ya kukutia harija, hasara kukuandama,
Usione afuwaja, mwanzo na yako natima,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.
- 4 Nakwambia uelewe, pulika ninayosema,
Si ari ya mwenginewe, kumuonya kwa lazima,
Mtu hufunza mwanawe, kwanza ajue heshima,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.
- 5 Nisipokwambia wewe, kukufunza kila jema,
Kusudi nikuongowe, uepukwe na tuhuma,
Matusi ndimi nipawe, ila na kila lawama,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.
- 6 Hi si heri ujuwe, matusi kunigandama,
Hadhi usiniuzuwe, hamithilishwa na nyama,
Fikiri moyo utuwe, nikupapo taaluma
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.
- 7 Shika tena utambuwe, wasia huu ni mwema,
Matendo usipunguwe, mazuri kutenda hima,
Yatende ubarikiwe, upawe na taadhima,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.
- 8 Yakupasa uchunguwe, kila jambo kulipima,
Upima ufafanuwe, mambo yote kwa alama,
La kuwaka ulijuwe, pia lipi la kuzima,
Kila mchimba kisima, budi huingia mwenyewe.

- (a) Eleza maudhui ya shairi hili (alama 4)
- (b) Ujumbe unaowasilishwa katika shairi hili una hadhira lengwa tatu.
Zitaje na utoe mifano. (alama 2)
- (c) Eleza umuhimu wa kipokeo kinachotumiwa katika shairi hili. (alama 4)
- (d) Andika ubeti wa tano kwa lugha ya nathari. (alama 4)
- (e) Eleza maana ya msamiati ufuatao kama ulivyotumiwa katika shairi:
(i) afuwaja
(ii) taaluma (alama 2)

TAMTHILIA

KITHAKA WA MBERIA: *Kifo Kisimani*

Jibu swali la 4 au la 5

4. Huku ukitoa mifano mwafaka, fafania mbinu zozote kumi zinazotumiwa na utawala wa Bokono kuendeleza udhalimu katika nchi ya Butangi. (alama 20)
5. Eleza huku ukitumia mifano mwafaka mbinu za kimtindo zifuatazo zinavyotumiwa katika tamthilia ya *Kifo kisimani*:
  - (i) Kinaya
  - (ii) Ucheshi(alama 20)

HADITHI FUPI

K.W. WAMITILA: *Mayai Wa Maradhi*

Jibu swali la 6 au la 7

6. “Mwanamke katika *Mayai Waziri wa Maradhi* amefungwa katika ngome ya kijamii.”
Jadili. (alama 20)

FASIHI SIMULIZI

7. (a) Ni nini maana ya mawaidha katika Fasihi Simulizi? (alama 2)
- (b) Huku ukitoa mifano mwafaka fafania muundo wa mawaidha katika Fasihi Simulizi. (alama 4)
- (c) Eleza sifa saba za mawaidha katika Fasihi Simulizi. (alama 14)